

पर्यावरण प्रभाव मूल्यांकन- एक अभ्यास

प्रा. रामेश्वर पदमे

शासकीय अध्यापक महाविद्यालय, IASE,
औरंगाबाद.

औद्योगिक व कृषि विकास हा कोणत्याही राष्ट्राच्या प्रगतीचा आधार आहे. विज्ञान आणि तंत्रज्ञानाच्या जोरावर आज मनुष्य प्रगतीच्या अत्युच्च शिखरावर आरूढ झाला आहे. एकीकडे लोकसंख्येचा विस्फोट तर दुसरीकडे आशा आकांक्षाचा विस्फोट यामुळे पर्यावरणातील संसाधनाचा अतिवापर व न्हास मोठ्या प्रमाणावर होत आहे. नैसर्गिक संसाधने मर्यादित आहेत याचा विसर मानवाला पडला आहे. अनेक नैसर्गिक संसाधने संपुष्टात येण्याच्या मार्गावर आहेत, तर दुसरीकडे भूमी, जल, वायु, समुद्र व आकाश या सर्वांचे प्रदूषण होत आहे. थोडक्यात सांगायचे झाल्यास आजची प्रगती साधतांना आपण बरेच काही गमावले आहे या बाबीकडे दुर्लक्ष करता येणार नाही मागील काही वर्षांमध्ये पर्यावरणाची घोर उपेक्षा झाली आहे. आणि ती अशीच चालू राहिली तर मानवाचे अस्तित्व फार काळ आबाधित राहणे अशक्यप्राय वाटते. आणि म्हणून कोणताही प्रकल्प उभारण्यापूर्वी संयंत्र लावण्यापूर्वी संबंधित बाबींचा पर्यावरणवर व सामाजिक आर्थिक घटकांवर काय परिणाम होईल याचे सर्वकष आकलन होणे आवश्यक आहे. त्यासाठी पर्यावरण प्रभाव मूल्यांकनाची आवश्यकता आहे.

Global Online Electronic International Interdisciplinary Research Journal's licensed Based on a work at <http://www.goeirj.com>

राष्ट्रीय पर्यावरण धोरण २००६ नुसार पर्यावरण संरक्षण हे विकास प्रक्रियेचे अविभाज्य अंग असून सर्व विकास प्रक्रियेत पर्यावरणाला प्राधान्य देण्यात आले आहे. भारतामध्ये EIA ची सुरवात १९७८-७९ मध्ये नदी खोरे प्रकल्पाच्या प्रभावाच्या ज्ञानातून झाली असून त्याची व्याप्ती वाढवून उद्योग व औष्णिक वीज प्रकल्पाचा समावेश करण्यात आला. पुढे पर्यावरण प्रभाव अधिसूचना २००६ नुसार भारत सरकारच्या पर्यावरण आणि वन मंत्रालयाने १९८६ च्या पर्यावरण (संरक्षण) कायद्यातील नियम ५ उप नियम (३) खंड (घ) कलम ३ उप कलम (१) आणि उप कलम (२) भाग (५) अ.क्र.१५३३ (अ) दिनांक-१४/०९/२००६ नुसार भारताच्या राजपत्रात पर्यावरण प्रभाव मूल्यांकनाची अधिसूचना निर्गमित केली आहे. त्यानुसार प्रकल्पांना पर्यावरणीय मंजूरी घेणे बंधनकारक केले आहे.

पर्यावरण प्रभाव मूल्यांकनाची व्याख्या**UNECE-1991**

AN ASSESSMENT OF THE IMPACT OF A PLANNED ACTIVITY ON THE ENVIRONMENT"

(UNITED NATIONS ECONOMIC COMMISSION FOR EUROPE)

पर्यावरणावरील नियोजित उपक्रमाच्या प्रभावाचे मूल्यांकन म्हणजे पर्यावरण प्रभाव मूल्यांकन होय.

पर्यावरण प्रभाव मूल्यांकनाची उद्दिष्टे

१. विकास आणि पर्यावरण संवर्धन याची सांगड घालणे.
२. पर्यावरणावर होणारे दुष्परिणाम टाळण्यासाठी कोणतीही योजना राबविण्यापूर्वी होणाऱ्या परिणामाचा आढावा घेणे.
३. पर्यावरणावर प्रत्यक्षपणे व अप्रत्यक्षपणे होणारे दुष्परिणाम दूर करण्यासाठी संबंधित योजनेत आवश्यक त्या उपार्याचा समावेश करणे.
४. प्रकल्प/परियोजना ज्या क्षेत्रात राबविली जाते त्या क्षेत्रातील बनस्पती आणि नीव सृष्टीचे संरक्षण करणे.
५. पर्यावरणाचा समतोल साधणे

पर्यावरण प्रभाव मूल्यांकनात खालील प्रकल्पांचा समावेश

भारत सरकारच्या वन आणि पर्यावरण मंत्रालयाकडे विविध प्रकल्प / परियोजनांच्या पर्यावरणीय प्रभावाचे मूल्यांकन करण्याची जबाबदारी सोपविण्यात आली आहे ते पुढील प्रमाणे आहे.

- जलसिंचन परियोजना (दहा हजार हेक्टरपेक्षा जास्त क्षेत्रासाठी)
- जलविद्युत संयंत्रे
- नदीच्या खोऱ्यातील धरणे
- औष्णिक विद्युत प्रकल्प
- खाण परियोजना
- उद्योग परियोजना
- बंदरे परियोजना
- नवीन मानवी वस्त्या
- पर्यटन प्रकल्प
- सामुद्रिक, परियोजना
- दळणवळण परियोजना
- परिसंस्थेच्या दृष्टीने संवेदनशिल क्षेत्रातील परियोजना

पर्यावरण प्रभाव मूल्यांकनाचे टप्पे

पर्यावरण प्रभाव मूल्यांकन अहवाल भारतातील पर्यावरणाशी संबंधित निर्णय प्रक्रियेतील महत्वपूर्ण घटक असून या अहवालाच्या माध्यमातून प्रास्तावित योजनेच्या संदर्भातील होणाऱ्या संभाव्य प्रभावाचा विस्तृत अभ्यास मानला जातो. भारतामध्ये EIA प्रक्रिया तपासणी, माहिती संग्रहण, प्रभावाचे ज्ञान, निराकरण योजना ENVIRONMENT IMPACT ASSESSMENT अहवाल आणि लोक अदालत अशा विविध प्रक्रियांचा अंतर्भाव केला जातो त्या प्रक्रियेचे टप्पे पुढील प्रमाणे होय.

१. स्क्रिनिंग -SCREENING

पर्यावरण प्रभाव मूल्यांकन प्रक्रियेतील पहिला टप्पा असून त्याचा परिणाम संभाव्य लक्षणिय प्रभावाच्या आधारावर निश्चित केला जातो. यामध्ये प्रकल्पाच्या प्रभावाची पातळी निश्चित करणे, प्रकल्पाचे परिणाम काळानुरूप बदलू शकतात काय हे तपासणे, धोके कमी किंवा जास्त हे निश्चित करणे तसेच प्रकल्प पूर्ण झाल्यानंतर भवितव्य काय? या सर्व मुद्द्यांच्या आधारे प्रास्तावित योजनांचे दुष्परिणामाचे आणि परिणामाचे स्पष्ट सुसंघटीत तथ्यात्मक विश्लेषण देवून योजनेच्या संदर्भात निर्णय घेण्यासाठी सुलभता प्रदान केली जाते.या टप्प्यावर पर्यावरणीय व सामाजिक मूल्यांकनाची आवश्यकता आहे किंवा नाही हे निश्चितपणे सांगता येते.

युरोपियन कमिशन २००१ ने प्रकल्पाचे त्वरित मूल्यांकन करण्यासाठी प्रश्नांचा एक संच सुचविला आहे. यामधील प्रश्नाला दिलेले होय उत्तर हे ईआयए च्या आवश्यकतेकडे व नाही उत्तर हे आवश्यकता नाही हे निर्देशित करते.

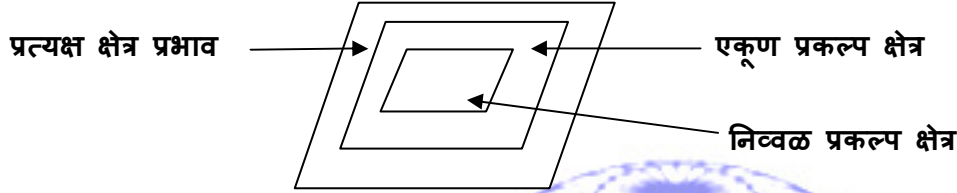
१. प्रस्तुत योजनेमुळे पर्यावरणीय परिस्थितीत मोठा बदल होईल काय?
२. विद्यमान पर्यावरणात नवीन वैशिष्टे दिसून येतील काय?
३. प्रभाव त्या क्षेत्रात गुंतागुंतीचा होईल काय?
४. प्रभाव मोठ्या क्षेत्रापर्यंत वाढेल काय?
५. विदेशी प्रभाव होण्याची शक्यता आहे काय?
६. प्रकल्पाचा बऱ्याच लोकांवर परिणाम होईल काय?
७. प्रकल्पामुळे जीवजंतू व्यवसाय, वनस्पती आणि सुविधा प्रभावित होतील काय?
८. प्रकल्पामुळे दुर्मिळ वैशिष्टे संरक्षित जागा किंवा स्रोत प्रभावित होतील काय?
९. पर्यावरणीय मानांकनाचा भंग होण्याची शक्यता आहे काय?
१०. प्रकल्पाचे परिणाम बराच काळ/सातत्याने होतील काय ?
११. परिणाम अपरिवर्तनीय असेल काय?
१२. परिणाम टाळणे, कमी करणे किंवा दुरुस्त करणे कठिण होईल काय?

२. स्कोपिंग-SCOPING

पर्यावरण प्रभाव मूल्यांकनासाठी स्कोपिंग हा एक पध्दतशीर अभ्यास असून तो पर्यावरण प्रभाव मूल्यांकनाच्या सीमा प्रस्थापित/निश्चित करतो व प्रत्येक टप्प्यावर केलेल्या विश्लेषणाचा आधार ठरवतो. स्कोपिंग हा चिकित्स्तक टप्पा असून या टप्प्यामध्ये प्रकल्पाच्या महत्वाच्या मुद्द्यांची ओळख पटवली जाते आणि प्रकल्पाच्या संदर्भातील चिंतेच्या बाबी दूर करण्याचा प्रयत्न केला जातो. स्कोपिंग अभ्यामुळे गुणवत्तेतील धोका कमी करण्याचा प्रयत्न केला जातो. यामध्ये प्रकल्पाचा संकलित प्रभाव, सामाजिक प्रभाव आणि आरोग्यावरील धोका यासह सर्व संबंधित समस्या व घटक निश्चित करते व अर्थपूर्ण सार्वजनिक कटिबध्दता व सुविधा यांचा आढावा घेते.

स्कोपिंग प्रक्रिया टप्पे

१. प्रकल्पाचे स्थान
२. प्रकल्पाचे क्षेत्र, बाधकाम क्षेत्र आणि प्रभाव क्षेत्र

४. कायदेशिर विचार आणि पर्यावरणीय नियम
५. प्राकृतिक पर्यावरण पर्यावरणीय वर्णन
६. जैविक पर्यावरण पर्यावरणीय वर्णन
७. सामाजिक-आर्थिक पर्यावरणीय वर्णन
८. चर्चेचा सारांश
९. विकल्प आढावा

स्कोपिंग प्रक्रिया अमलबजावणी

१. तज्ज्ञाचा गट तयार करणे
२. प्रकल्प क्षेत्र आणि प्रकल्प प्रभाव क्षेत्राचे वर्णन
३. प्रकल्प अमलबजावणी व विकल्प
४. सार्वजनिक सभा
५. एकात्मिक अभिप्राय/प्रकल्प नियोजन आणि विकल्पासंबंधी प्रत्याभरण गोळा करणे
६. मूल्यांकन निकष तयार करणे
७. प्रकल्प प्रभावाचा शोध/परिणामाची ओळख

३. आधाररेषा अभ्यास BASELINE STUDY

स्कोपिंग नंतर वातावरणाच्या सद्यास्थितीबद्दल सर्व संबंधित माहिती गोळा करणे आवश्यक आहे. या अभ्यासाला आधाररेषा अभ्यास म्हणून संबोधले जाते. कारण ते आधारभूत माहिती प्रदान करते या माहितीच्या आधारे विकासामुळे होणारे बदल मोजले जातात.

प्रभावाचे क्षेत्र

१. तात्काळ प्रभाव क्षेत्र
२. विस्तरित प्रभाव क्षेत्र

आधाररेषा अभ्यासाचे प्रकार

१. भौतिक पर्यावरण आधाररेषा अभ्यासः

भूगोल भूशास्त्र, भूकंप, भूमी उपयोग, जल संसाधून, सभोवतालच्या हवेची गुणवत्ता, ध्वनी स्तर, खनिजे, नैसर्गिक घटना इतिहास व प्राकृतिक सांस्कृतिक वारसा

२. जैविक पर्यावरण आधाररेषा अभ्यासः

जीव, वनस्पती, मासे, प्राण्यांची शिकार, प्रतिबंधित क्षेत्र, चितांजनक प्रजाती व वने इत्यादी

३. सामाजिक आर्थिक पर्यावरण आधाररेषा अभ्यासः

लोकसंख्या, समाज आकृतिबंध, गरीबी स्थिती, उद्योग, राजकीय पक्ष, उग्न, सामाजिक संघटन, धार्मिक विश्वास, स्वीयांची भूमिका दर्जा आणि स्थिती, क्षेत्रामध्ये उपलब्ध सेवा सुविधा (पिण्याचे पाणी, घरे, दुरसंचार इ.) व पर्यटन व मनोरंजन इत्यादी.

या तीन प्रकार व त्यांच्याअंतर्गत येणाऱ्या विविध उपघटकाच्या आधारे सद्यास्थितीबद्दल सर्व संबंधित माहिती गोळा केली जाते.

४. प्रभावाचा पूर्वानुमान -IMPACT PREDICTION

प्रभावाचा पूर्वानुमान अनेक मार्गाने केला जातो. प्रभाव पूर्वानुमान असे एक क्षेत्र आहे ज्याच्या मदतीसाठी अनेक तंत्रज्ञान उपलब्ध आहे परिणामाचा अंदाज घेत प्रभावासाठीच नव्हे तर अप्रत्यक्ष प्रभाव आणि त्यादादरम्यानच्या परस्पर संवादासाठी देखिल दिसणे अपेक्षित आहे. अभ्यासानुसार पर्यावरणीय व्यवस्थेचे संपूर्ण चित्र उभे करण्याचा हा एक मार्ग आहे. जेणे करून प्रकल्पाचे परिणाम समजू शकतील.

प्रभाव पूर्वानुमान महत्वपूर्ण घटक

१. आधाररेषा परिस्थिती
२. अनिश्चितता
३. अवकाशासंबंधी मर्यादा
४. एहिक सीमा
५. वाढीव परिस्थिती

प्रभाव पूर्वानुमान पध्दती

१. गणितीय प्रतिमान
२. वस्तुमान संतुलन प्रतिमान
३. भौगोलिक माहिती प्रणाली
४. क्षेत्र आणि प्रयोगशाळा प्रायोगिक पध्दती
५. भौतिक प्रतिमान
६. तज्ज्ञांचा निर्णय

५. प्रभाव मूल्यांकन आणि शमन/निराकरण IMPACT ASSESSMENT AND MITIGATION

पर्यावरण प्रभाव मूल्यांकन हे नियोजित प्रकल्पाच्या पर्यावरणीय आणि सामाजिक परिणामाच्या सविस्तर मूल्यांकनास संदर्भित करते. यामध्ये उच्च, मध्यम व कमी परिणामाचे प्रभावाचे मोजमाप आणि गुणात्मक वर्णनाचा समावेश झाला आहे. प्रभाव मूल्यांकन हे नियोजित प्रकल्पासाठी तसेच तुलनात्मकतेसह इतर पर्याय यासाठी केले जाते. यामध्ये नियोजित प्रकल्पाचा पर्यावरण आणि मानवावरील प्रतिकूल प्रभाव प्रतिबंधित करणे. प्रकल्पाचे बांधकाम ते प्रकल्प पूर्ण झाल्यानंतर जीवनावरील प्रभावाचे मूल्यांकन करणे. नियोजित प्रकल्पामुळे मानव व पर्यावरणावरील होणारे प्रतिकूल परिणाम कमी करणे इत्यादींचा समावेश होता. वरील बाबींचे एकदा सविस्तर विश्लेषण पूर्ण झाले की प्रकल्पाचा प्रभाव कमी करण्यासाठी शमन / निराकरण उपाय सुचविले जातात.

शमन/निराकरण-MITIGATION

तपशिलवार प्रभाव मूल्यांकन पूर्ण झाल्यानंतर प्रभाव कमी करण्यासाठी किंवा टाळण्यासाठी निराकरण उपाय शोधले जातात. यामध्ये प्रभाव मूल्यांकनातून प्राप्त निष्कर्षांच्या आधारे उपाय शोधले जातात. तसेच शोधलेल्या सर्व क्षेत्राचा समावेश करण्याची यात गरज असते.

शमन मुख्य लक्ष्य खालील बाबींवर

१. प्रतिबंधात्मक उपाय
२. प्रभाव तीव्रता आणि कालावधी कमी करणे
३. प्रभावाचा मोचदला देण्याची योजना

प्रभाव मूल्यांकन व शमन अमंलबजावणी

१. कुशल गटाद्वारे मूल्यांकन
२. मूल्यांकन आराखडा तयार करणे.
३. प्रकल्पाच्या सर्व टप्प्यात उद्भवणारे संभाव्य धोके ओळखणे,
४. नियुक्त संस्थेचे मार्गदर्शन व कायद्यानुसार सर्व प्रकल्प टप्प्याचे मूल्यांकन करणे.
५. समान प्रभाव गटात विभागणी करणे.
६. एकापेक्षा अधिक मूल्यांकन पध्दतीचा बापर
७. मूल्यांकनाद्वारे/विश्लेषणाद्वारे प्राप्त माहितीच्या आधारे शमन/निराकरण कृती कार्यक्रम तयार करणे

६. प्रभाव व्यवस्थापन IMPACT MANAGEMENT

बहुतेक देशामध्ये पर्यावरण प्रभाव मूल्यांकनाचा एक भाग म्हणून पर्यावरण व्यवस्थापन योजना अधोरेखित केली आहे. इतर योजनांमध्ये संदर्भ संबंध विशिष्ट असतात. किंवा राष्ट्रीय कायद्याच्या मार्गदर्शनावर अवलंबून असते. उदा. नियोजित प्रकल्प एखाद्या समुदायाजवळ असेल आणि प्रकल्पांचा परिणाम त्याच्यावर होणार असेल तर पुर्नवसन योजना आवश्यक ठरते. प्रभाव व्यवस्थापन म्हणजे तंत्रज्ञानाच्या

अपयशामुळे आणि नैसर्गिक आपत्तीसारख्या प्रकल्पकाळात उदभवू शकणा-या शमन/निराकरण उपाय आणि जोखमीचे व्यवस्थापन व देखरेख करणारी/लक्ष्य ठेवणारी योजना आणि शिष्टाचाराची मालिका होय. प्रभाव व्यवस्थापन हे प्रकल्पाच्या नियोजन टप्प्यात सुरु होऊन प्रकल्प पूर्णत्वानंतरही सुरुच राहते. प्रकल्पाचे मूल्यांकन व शमन निराकरण मार्ग मागील टप्प्यात पूर्ण परंतु प्रत्यक्ष प्रकल्पाचे कार्य सुरु होताना अनेक बदल होतात अनेक धोके निर्माण होतात. याचे व्यवस्थापन व देखरेख करण्यासाठी प्रभाव व्यवस्थापनाची आवश्यकता असते.

प्रभाव व्यवस्थापन अमंलबजावणी

पर्यावरण व्यवस्थापन योजना (EMP) ही पर्यावरण प्रभाव मूल्यांकनाचा एक भाग म्हणून तयार करण्यात आली आहे. त्याचे टप्पे पुढील प्रमाणे आहे.

- संभाव्य प्रभावांचा सारांश
- शमन/निराकरण उपाय / शिफारशी वर्णन
- योजना अमंलबजावणी संसाधने
- जबाबदारीचे वाटप
- करावयाच्या कृतीचे वेळापत्रक
- देखरेख आणि मूल्यांकन कार्यक्रम
- आपातकालिन परिस्थिती आकस्मिक योजना

७. पर्यावरण प्रभाव मूल्यांकन अहवाल EIA REPORT

EIA हा प्रकल्पाचे वर्णन, त्याच्या पर्यावरणीय व सामाजिक परिणामाचे मूल्यांकन, निराकरण उपाय, प्रकल्पाचे व्यवस्थापन आणि देखरेखीच्या योजनासह अनेक महत्वपूर्ण प्रकल्प घटकाचे संकलन आहे. या टप्प्यावर मागील टप्प्यात गोळा केलेल्या माहितीचे संश्लेषण विश्लेषण तसेच संदर्भ अटीमध्ये निर्देशित केल्याप्रमाणे सर्व माहिती एका विस्तृत अहवालात संकलित केली जाते. ईआयए अहवाल हा प्रकल्पाचे परिणाम आणि संभाव्य निराकरण कृती कार्यक्रमाच्या निर्णय प्रक्रियेसाठी माहिती प्रदान करते. तसेच ईआयए अहवाल सादर झाल्यानंतर नियोजित प्रकल्प मोठ्या पर्यावरणीय आणि सामाजिक परिणामावर कसा लक्ष केंद्रित करेल याचा आढावा घेवून प्राधिकरणास संबंधित प्रकल्पास मंजूरीसाठी उपयुक्त ठरते. पर्यावरण प्रभाव मूल्यांकन अहवाल निर्मिती स्कोपिंग टप्प्यावर ओळखल्या गेलेल्या संदर्भिय अटीनुसार प्रकल्प अहवाल सर्व बारकाव्यासह तयार केला जातो.

१. समर्थक तपशिल आणि अनुक्रमणिका
२. ईआयए चा सारांश
३. प्रकल्पाचे वर्णन आणि विकल्प
४. कायदेशिर विचार आणि पर्यावरणीय नियम
५. भौतिक पर्यावरणाचे वर्णन

६. जैविक पर्यावरणचे वर्णन
७. सामाजिक आर्थिक पर्यावरणाचे वर्णन
८. पर्यावरण प्रभाव ओळख आणि प्राथमिकता
९. पर्यावरण व्यवस्थापन नियोजन
१०. जोखीम विश्लेषण आणि आकस्मिक योजना
११. खर्चाचे विश्लेषण आणि पर्यावरणीय लाभ
१२. प्रकल्पाचे पर्यावरण धोरण आणि त्याचे नियम

८. लोक अदालत-PUBLIC HEARING

राज्य प्रदूषण नियंत्रण मंडळ किंवा केंद्र राज्यक्षेत्र प्रदूषण नियंत्रण समितीमार्फत प्रकल्प क्षेत्रामध्ये किंवा प्रकल्प क्षेत्राच्या जवळ जिल्हानिहाय प्रणालीबद्ध वेळबद्ध व पारदर्शक अशी प्रकल्पाशी संबंधित अधिकाधिक लोकांचा सहभाग घेवून जनता सुनावणी घेतली जाते. यासाठी आवेदक/प्रकल्पकर्ता राज्य प्रदूषण नियंत्रण मंडळ किंवा केंद्र राज्यक्षेत्र प्रदूषण नियंत्रण समितीच्या सदस्य सचिवांना विहित मुदतीत लोक अदालत घेण्यासाठी एक साध्या पत्राद्वारे मुल्यांकन अहवालाच्या प्रतीसह विनंती करतात. राज्य किंवा केंद्र राज्यक्षेत्र प्रदूषण नियंत्रण समिती/मंडळ प्रारूप प्राप्त झाल्याच्या दिनांकापासून ३० दिवसांच्या आत तारीख, स्थळ व वेळेसह लोक अदालत घेण्यासंदर्भात अंतिम प्रारूप तयार करतात, त्याची प्रसिध्दी राष्ट्रीय तसेच राज्य स्तरावरील प्रादेशिक भाषेतील वर्तमान पत्रातून केली जाते. प्रकल्पासंदर्भात लोकांना प्रतिक्रिया देण्यासाठी ३० दिवसाचा कालावधी दिला जातो. जिल्हाधिकारी / उप आयुक्त/अप्पर जिल्हाधिकारी / प्रतिनिधी राज्य प्रदूषण नियंत्रण मंडळ किंवा केंद्र राज्यक्षेत्र प्रदूषण नियंत्रण समितीच्या प्रतिनिधीच्या उपस्थितीत संपूर्ण लोक अदालत प्रक्रियेचे व्हिडिओ रेकॉर्डिंग द्वारे पर्यवेक्षण करतात व समितीचे अध्यक्ष म्हणून कामकाज पाहतात. लोकांच्या हरकतीवर सविस्तर चर्चा होऊन अंतिम अहवाल आवेदकाने आवेदन सादर केल्याच्या दिनांकापासून ४५ दिवसात सादर केला जातो.

९. आढावा आणि परवाना-REVIEW AND LICENSING

सादर केलेल्या ईआयए अहवालाच्या गुणवत्तेचे पुनरावलोकन आणि प्रकल्पाला परवानगी मिळविण्यासाठी हा अंतिम तपासणी टप्पा आहे. यामध्ये नियोजित प्रकल्प प्रभावाचे मूल्यांकन करण्यासाठी वापरल्या जाणाऱ्या पध्दती, माहिती, स्पष्टीकरणे, उपाय/निराकरण, नियुक्त अधिकारी पर्यावरणीय व सामाजिक परिणाम इतर जोखीम, लोक अदालत यासंदर्भात पुरेशी व अतिरिक्त माहिती उपलब्धता व प्रकल्पाच्या संदर्भात तथ्यांचे सर्वेक्षण करून प्रकल्पासंदर्भात सर्व माहिती प्राप्त झाल्यानंतर १० दिवसांच्या आत पर्यावरण मंत्रालयामार्फत संबंधित प्रकल्पाला मंजूरी/नामंजूरी दिलो जातो.

मुख्य उद्दिष्टे

१. अहवालाच्या पर्याप्ततेचे आणि गुणवत्तेचे मूल्यांकन करणे.
२. जनतेच्या प्रकल्पासंदर्भातील सूचना विचारात घेणे,

३. अंतिम निर्णय घेण्यासाठी माहिती पर्याप्त आहे क्िया नाही ते तरविणे.
४. अंतिम अहवाल सादर करण्यापूर्वी कोणत्या त्रुटी दूर त्यासंदर्भात मार्गदर्शन करणे.

प्रकार

१. अंतर्गत आढावा-अधिकारी / प्राधिकरणामार्फत
२. बाह्य आढावा प्राधिकृत संस्थेमार्फत

१०. देखरेख-MONITORING

Monitoring ही संपूर्ण प्रकल्पाच्या जीवनचक्रातील पर्यावरणीय आणि सामाजिक माहिती प्रदान करते. कामकाजाचा एक भाग म्हणून बहुतेक विकास प्रकल्पामध्ये नियमितपणे निर्देशानुसार निरीक्षण करणे अंतर्भूत असते. विशेषतः देखरेखीच्या कार्यादरम्यान गोळा केलेली माहिती, पर्यावरण व्यवस्थापन योजना, निराकरण उपाय आणि आकस्मिक योजनांची योग्य प्रकारे अमंलबजावणी होत आहे किंवा नाही हे सुनिश्चित करण्यासाठी देखरेख महत्वपूर्ण भूमिका पार पाडते. प्रकल्पावर स्वतंत्रपणे किंवा सरकारी संस्थेच्या मार्गदर्शनाखालो प्रायोजकाद्वारे देखरेख ठेवली जाते.

देखरेख योजना

- लक्ष क्षेत्राची ओळख प्रकल्पाचा प्रभाव, निराकरण, मापन, इतर समस्या आणि आकस्मिक योजना इ.समावेश.
- निर्देशकाची सूची: लोकांद्वारे वापरल्या जाणाऱ्या आरोग्य सुविधा व नैसर्गिक घटक इ क्षेत्राचा समावेश
- निर्देशकाच्या मुळ संचाला प्राधान्य: सहमत निकषावर आधारित बार्थीचा समावेश
- माहिती संकलन शिष्टाचार ओळख
- माहिती अर्थनिर्वचन पध्दतीचा विकास
- सादरीकरण टेम्प्लेटची निर्मिती
- जबाबदाऱ्या पारिभाषित करणे

पर्यावरण प्रभाव मूल्यमापनाचे महत्व: SIGNIFICANCE OF EIA

- पर्यावरण नियम/निकषाचे पालन
- आरोग्यपूर्ण स्थानिक विकासास सहाय्यभूत
- पर्यावरण आपत्ती तीव्रता कमी करण्यास सहाय्यक
- जैवविविधतेचे संवर्धन
- शाश्वत विकासाची निश्चिती/हमी
- संसाधनाच्या अतिवापरावर निबंध
- पुनरनिर्माण परियोजना नागरिकांच्या अधिकारावर लक्ष केंद्रित
- सामाजिक प्रकल्प लोकांचा सहभाग वृद्धी
- प्राधिकरणास पर्यावरणीय प्रकल्प मान्यता न देण्याचा अधिकार

- आरोग्यदायी पर्यावरणाची निर्मिती
- अव्यवहारिक: धोरणांवर नियंत्रण

वरील सर्व बाबींचा विचार करता कोणतीही परियोजना / प्रकल्प राबविण्यापूर्वी संबंधित असंख्य बाबी विचारात घ्याव्या लागतात, त्या सर्वांचे आकलन केल्यानंतरच आपल्याला पर्यावरणावर होणाऱ्या प्रभावाचे मूल्यांकन करता येते.

